

مسأله ازدواج، سیاست‌ها و عملکردهای دولت

فاطمه سادات علمدار *

چکیده

همگام با گذر زمان و پیشرفت علم و تکنولوژی، در حوزه روابط اجتماعی افراد جوامع مختلف، تغییرات و تحولاتی رخ داده که با اندکی تأمل قابل مشاهده است. تغییرات در آمال و آرزوها، نیازها و انتظارات افراد بر نهادهای اجتماعی تأثیر گذاشته و از دگرگونی این نهادها تأثیر می‌پذیرد. نهاد خانواده نیز به عنوان پایه‌ای‌ترین نهاد هر جامعه از این حوزه مصون نمانده و در حال تغییر و دگرگونی است. بی‌تردید تحولات در نقش و جایگاه نهاد خانواده، در وضعیت جامعه و کارکردهای آن قابل مشاهده خواهد بود. یکی از مهم‌ترین این تغییرات در دهه‌های اخیر در حوزه ازدواج رخ داده است. این نوشتار درصدد است تا دگرگونی‌های اجتماعی در مسأله ازدواج در ایران را به همراه نقش و عملکرد حکومت و نهادهای ذیربط بررسی نماید.

واژگان کلیدی

خانواده، ازدواج، زنان، حکومت، نهادهای دولتی، نهادهای غیر دولتی

* - دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی

خانواده پایه‌ای‌ترین واحد اجتماعی و پیش‌نمونه همبستگی‌های اجتماعی دیگر است؛ زیرا این همبستگی‌ها از خانواده و گروه‌های خویشاوندی برمی‌خیزند (کوزر، ۱۳۸۲: ص ۳۳). نهاد خانواده هسته اصلی حیات اجتماعی است. انسان‌ها غالباً در درون خانواده‌ها متولد می‌شوند و در این نهاد جامعه‌پذیر شده و رویه و طرز عمل زندگی اجتماعی را می‌آموزند. خانواده دو کارکرد اساسی دارد: کارکرد آموزشی - اجتماعی و کارکرد مذهبی (winch, 1963, p115). تغییرات در نهاد خانواده، تمامی شبکه‌های روابط انسانی را دچار تغییر می‌کند و البته خود نیز متأثر از تغییراتی است که در سایر نهادها و زمینه‌های اجتماعی شکل گرفته یا در حال شکل‌گیری است. این تغییرات می‌توانند از مسائل جمعیتی، اختلاط فرهنگی، شرایط اقتصادی و... ناشی شده باشند که ریشه‌یابی آنها مجال دیگری را می‌طلبد. در حال حاضر، تعارض نقشی و دیگر چالش‌هایی که زندگی صنعتی فرا روی خانواده نهاده است، نقش خانواده را در جامعه‌پذیر کردن افراد، انتقال ذخیره دانش به نسل‌های بعدی و ایجاد پیوند نسلی، بسیار کم‌رنگ و ناچیز نموده است. یکی از پیشامدهای مهم در رابطه با تأثیر و تأثرات متقابل نهاد خانواده و اجتماع در حال تغییر، دگرگونی‌هایی است که در نگرش‌ها، باورها، هنجارها، آداب و رسوم مربوط به ازدواج و همسرگزینی رخ داده است. امروزه در پی تغییر در نگرش‌ها، باورها و ارزش‌ها در سطح کلان، ازدواج به مثابه اساسی‌ترین فرآیندی که به شکل‌گیری حیات خانوادگی می‌انجامد، دچار تغییرات گسترده‌ای شده است.

ازدواج یک سنت دیرینه اجتماعی است که از زمان‌های بسیار قدیم، بلکه از آغاز زندگی بشر مرسوم بوده است. تعریف‌های متعددی برای واژه ازدواج^۱ ارائه شده است که در این جا به سه تعریف اشاره می‌شود:

۱- ازدواج می‌تواند به عنوان یک پیوند جنسی از نظر اجتماعی به رسمیت شناخته شده و پسندیده بین دو فرد بزرگسال تعریف شود (گیدنز، ۱۳۷۴: ص ۸۵).

1. marriage

۲- ازدواج واحدی است به لحاظ اجتماعی، شناخته شده و بعضاً به لحاظ قانونی تایید شده که از یک زن و یک مرد تشکیل می‌گردد (cf. Jary & Jary, 2000).

۳- ازدواج فرآیندی است از کنش متقابل بین دو فرد، یک زن و یک مرد، که برخی شرایط قانونی را تحقق بخشیده‌اند و مراسمی برای برگزاری زناشویی خود برپا داشته‌اند و به طور کلی عمل آنان مورد پذیرش قانون قرار گرفته و بدان ازدواج اطلاق شده است (ساروخانی، ۱۳۷۰: ص ۲۳).

مسأله ازدواج و تشکیل خانواده از مسائل بسیار مهم حیات انسانی است. به طور کلی می‌توان گفت در همه زمان‌ها و مکان‌ها شکلی از ازدواج دیده می‌شود و همین جهان شمولی ازدواج از نقش بسیار مهم آن در حیات فردی و اجتماعی انسان حکایت دارد. ازدواج نیاز جنسی افراد را در قالب مشروع و مقبول آن تأمین می‌کند و افزون بر ارضای نیازهای جنسی، نیازهای عاطفی افراد را نیز تأمین می‌کند. زن و مرد که با هم ازدواج می‌کنند به یکدیگر محبت می‌ورزند و یکدیگر را محرم اسرار و پناهگاه عاطفی خود می‌دانند. تولید نسل و تربیت آنها از اهداف دیگر ازدواج است. از سوی دیگر در جوامع سنتی ازدواج وسیله‌ای برای ایجاد روابط خویشاوندی با دیگران است. افراد از راه ازدواج حوزه روابط خویش را گسترش می‌بخشند (بستان، ۱۳۸۳: ص ۱۹).

نهاد ازدواج به سبب اهمیت و نقش انکارناپذیرش در جامعه بشری همواره مورد بحث همه ادیان و مذاهب و علمای تربیت، جامعه‌شناسی، روانشناسی، فلاسفه، صاحبان مکاتب و اندیشه‌ها بوده است. با توجه به جایگاه ویژه نهاد خانواده در کلیت نظام اجتماعی، بدیهی است که اسلام نمی‌توانسته از ارائه دیدگاه‌های خود در باب این جنبه اساسی از حیات انسان صرف نظر کند؛ در نتیجه با مجموعه گسترده‌ای از آیات و روایات اسلامی در این زمینه روبرو هستیم که جهت‌گیری کلی دین به مسائل گوناگون خانواده را - گاه در شکل گزاره‌های توصیفی، ولی اغلب در قالب گزاره‌های

دستوری - اخلاقی یا حقوقی - به نمایش می‌گذارند و به تبع آن وظایف و تکالیفی را نیز در جوامع اسلامی برای حاکمان در نظر گرفته و مورد تاکید قرار می‌دهند (همان، ص ۱۴). در حقیقت شناخت کیفیت شکل‌گیری و حیات نهاد ازدواج و خانواده در جامعه فعلی و تکالیف حکومت در قبال آن می‌تواند به شکوفایی و باروری و ممانعت از رخوت این نهاد مقدس یاری رساند، چرا که از دیدگاه اسلام، ازدواج امری واجب می‌باشد که اگر با قصد قربت انجام گیرد، عبادت نیز محسوب می‌شود. پیامبر گرامی اسلام ﷺ و ائمه اطهار علیهم‌السلام درباره ازدواج تاکید و سفارش فراوان کرده‌اند. از باب نمونه: رسول خدا ﷺ فرمودند: «اکثر اهل آتش در قیامت آنانی هستند که از ازدواج و تشکیل خانواده امتناع کرده‌اند» (انصاریان، ۱۳۷۹: ص ۶۵). بر این اساس و بر مبنای دیگر آموزه‌های دینی، نظام اسلامی موظف است که به نوبه خود شرایط و مقتضیات لازم جهت تسهیل و ترویج امر ازدواج را فراهم نموده و به این ترتیب مسیر وصول به جامعه سالم و صالح را هموار نماید. ازدواج زود هنگام و تسریع در امر ازدواج جزء اهداف نظام و ارزش‌های جمهوری اسلامی ایران است، به طوری که در اصل دهم قانون اساسی نیز به این مسئله اشاره گردیده و خانواده را به عنوان واحد بنیادی جامعه اسلامی معرفی نموده و تاکید می‌کند که همه قوانین و مقررات و برنامه‌ریزی‌های مربوط باید در جهت آسان‌سازی تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد. هم‌چنین اصل ۲۱ قانون اساسی دولت را موظف به ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کیان و بقای خانواده نموده است. بر همین اساس تعدادی از دادگاه‌های عمومی تحت عنوان «دادگاه خانواده» جهت رسیدگی به دعاوی خانوادگی اختصاص یافته‌اند. در حالی که سیاست‌های خانواده‌گرای دولت همچنان مورد توجه مسئولین قرار دارد، بررسی‌های زمینه‌ای در موضوع ازدواج حاکی از بروز تغییراتی در نرخ، میزان و آداب و رسوم آن در دو دهه گذشته می‌باشد. تغییرات اجتماعی و اقتصادی پس از

انقلاب و به خصوص پس از پایان جنگ تحمیلی و دوران سازندگی بر میزان و روند ازدواج تأثیر بسیاری گذارده است.

انقلاب اسلامی ایران تغییرات مهمی در ساختارهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و جمعیتی ایجاد کرده، اما در هیچ نهادی به اندازه نهاد خانواده تغییرات قانونی به وجود نیاورده است. جایگزین کردن «قانون حمایت خانواده» مصوب ۱۳۴۷ با قوانین جدید برگرفته از الگوی اسلامی نشان دهنده خواست نظام حکومتی ایران برای اسلامی کردن نهاد خانواده به عنوان پایه جامعه است، زیرا به جهت عملکرد ناکافی نهادهای اجتماعی، وظایفی که در بسیاری از جوامع بر عهده دولت است، در ایران بر عهده خانواده می‌باشد و به همین دلیل این نهاد در حل تعارضات و مشکلات اجتماعی حائز اهمیت تلقی شده و مسئولان امر با تدوین سیاست‌های خانواده‌گرا و تأکید بر ازدواج و تشکیل خانواده آن را پیگیری می‌نمایند.

۱) کار پایه مفهومی

سیاست اجتماعی، اصطلاحی است برای توضیح اقداماتی که به رشد بهینه زندگی انسان‌ها کمک می‌کند و نیز مفهومی برای پژوهشگران این حوزه است تا مطالعات علمی خود را حول این اقدامات سامان دهند (cf. Aleock, 1997).

در یک جمع‌بندی کلی به نظر می‌رسد که سیاست اجتماعی شامل خط‌مشی‌ها و راهبردهای اساسی و تعیین‌کننده و جهت‌دهنده به تمام اقدامات دستگاه‌ها، اجرای برنامه‌ها و عملکرد مسئولان است و با ارائه خطوط اساسی و چشم‌اندازهای آتی، جهت‌گیری برنامه‌ها و اقدامات را مشخص می‌کند. بدیهی است این تعریف از سیاست اجتماعی، دربرگیرنده درک عمیقی از شرایط اجتماعی موجود است و به تعالی، عزت و مصلحت خانواده در همه وجوه تأمین، رفاهی، حمایتی و هدایتی می‌انديشد. مبانی و اصول سیاست اجتماعی در عرصه خانواده باید ناظر به حفظ،

تحکیم و تعالی خانواده (متشکل از پدر، مادر و فرزندان) باشد (باقری، ۱۳۸۳: ص ۵۶).
 بی‌شک اساس و منشأ خدمت به مردم، خارج از ملاحظات سودآگرایانه در
 تاریخ طولانی مسلمانان، ناشی از حس دیگرخواهی و تربیت دینی و اخلاقی جامعه
 و جهان‌بینی الهی و وحدت بخش نوع بشر بوده است. این بینش که انسان‌شناسی
 اسلام از یک سو و ارزش‌های اجتماعی و سیاسی جامعه اسلامی از سوی دیگر
 استوار بوده، موجب شکل‌گیری مفاهیم، نهادها و ساختارهایی شده است که در
 طول تاریخ و در گستره جغرافیایی جهان اسلام شایسته بررسی و توجه می‌باشد.
 در قرآن کریم، ازدواج و تشکیل خانواده، مقدس و سازنده فرد و جامعه تلقی
 می‌شود:

«و من آیاته خلق لکم من انفسکم ازواجاً لتسکنوا الیها و جعل بینکم مودة و
 رحمة و...» (روم، ۲۱) و یا «ما بنی الاسلام بناء احب الی الله عزوجل و اعز من
 التزویج» (مجلسی، ج ۱۰۳، ص ۲۲۲).

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به عنوان سند معتبر سیاست‌های
 اجتماعی کلان نظام جمهوری اسلامی ایران، خصوصاً در بندهای شانزده‌گانه اصل
 سوم، دولت را موظف کرده است «همه امکانات خود را برای نیل به اهداف
 مربوط به آن به کار گیرد» که به یک معنا منعکس کننده سیاست اجتماعی جامعی
 برای جامعه اسلامی است (توسلی، ۱۳۸۲: ص ۸۱).

در بند چهارم به «تأمین حقوق همه جانبه افراد اعم از زن و مرد، ایجاد امنیت
 قضایی عادلانه برای همه و تساوی عموم در برابر قانون» اشاره شده است. در
 مقدمه قانون اساسی نیز از خانواده به عنوان واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی
 رشد و تعالی یاد می‌شود. افزون بر این در فصل چهارم مربوط به اقتصاد و امور
 مالی نیز دوباره بحث از «ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت، تأمین نیازهای اساسی،
 مسکن، خوراک و پوشاک، بهداشت، درمان، آموزش و پرورش و امکانات لازم

برای تشکیل خانواده برای همه» مطرح شده است (مجموعه قوانین اساسی و مدنی، ۱۳۸۱: صص ۲۵-۱۲).

نتایج تحلیل محتوای سخنان رهبر کبیر انقلاب اسلامی (امام خمینی رهبر) نیز نشان می‌دهد که خانواده در نظام تربیتی ایشان، اولین و مهم‌ترین جایگاه تربیتی بشر و محل بروز و ظهور عواطف انسانی و رکن عمده جامعه است و در میان نقش‌های مختلف اعضای خانواده، نقش مادر، نقش بسیار اساسی و مهم در تربیت کودک است و سایر نقش‌های اعضای خانواده هم‌چون پدر و سایر عوامل محیطی و حتی نقش‌های معلمی و استادی در مراحل بعدی اثرگذاری قرار می‌گیرند (باقری، ۱۳۷۹: ص ۴۹). با توجه به مطالب فوق بررسی دگرگونی‌ها در فرایند ازدواج در سال‌های اخیر و سیاست‌های اتخاذ شده از جانب دولت و نهادهای غیردولتی در این خصوص در دستور کار این نوشتار قرار دارد.

۲) ازدواج و تغییرات اجتماعی در چند دهه اخیر

۲-۱) تغییرات کمی

۲-۱-۱) نرخ جمعیت

در اولین سرشماری عمومی پس از انقلاب در ایران، تعداد ازدواج برای هر هزار ایرانی، از رقم ۵ مورد در سال ۱۳۵۵ به ۶/۹ رسید. نتایج سرشماری عمومی سال ۱۳۶۵ خبر از افزایش ۱۵ میلیونی جمعیت و رشد سالانه ۳/۹ درصدی داشت. پس از پایان جنگ تحمیلی و آغاز دوران بازسازی، دولت در سیاست‌های جمعیتی تجدید نظر کرد. بحران اقتصادی ناشی از جنگ تحمیلی و کمبود منابع و امکانات لازم جهت پاسخ‌گویی به نیازهای آموزشی، بهداشتی و شغلی نسل جوانی که پس از انقلاب متولد شده بودند یا در زمان انقلاب چند سال بیشتر نداشتند، سیاست‌گذار را واداشت تا برنامه‌های کنترل جمعیت را به منظور کاهش

میزان باروری طراحی کنند. این سیاست جدید علی رغم اهمیت و ارزشی که فرهنگ سنتی ایران برای فرزند بیشتر قائل بود، با موفقیت انجام شد، به گونه‌ای که در حال حاضر، خانواده‌های کم فرزند رفاه اجتماعی بالاتری دارند. نتایج نمونه‌گیری سال ۱۳۷۰ نیز نشانه موفقیت سیاست جدید دولت مبنی بر کاهش میزان باروری است. زیرا میزان رشد جمعیت بین دو سرشماری، از ۳/۹ درصد به ۲/۴۶ درصد کاهش یافت و این رقم تا سال ۱۳۷۵ به ۱/۵ درصد و در سال ۸۵ بر اساس آمار وزارت بهداشت از مرز ۱/۲ درصد گذشت. طبق آمارهای موجود جمعیت کشور در سال ۱۳۸۵ در حدود ۶۹/۵ میلیون نفر بوده که از این تعداد ۴۶/۹ میلیون نفر (۶۷/۵ درصد) در مناطق شهری ساکن و ۲۲/۶ میلیون نفر (۲۲/۵ درصد) در مناطق روستایی ساکن بوده‌اند. در سال ۸۵ تعداد ۸۸۹۵۵۲ نفر نسبت به سال ۸۴ بر جمعیت کل کشور و تعداد ۹۵۶۶۶۶ نفر به جمعیت شهری افزوده شد و تعداد ۶۶۹۴۶ نفر از جمعیت روستایی کاسته شده است. نرخ رشد جمعیت کل کشور نسبت به سال ۸۴ برابر با ۱/۳ درصد و در مناطق شهری ۲/۰۸ درصد و در مناطق روستایی ۰/۲۹ - درصد بوده است. (بخشی از گزارش دفتر آمارهای اقتصادی - اجتماعی سازمان ملی جوانان، ۱۳۸۵)

بر اساس آمارهای موجود کل جمعیت جوان کشور در سال ۱۳۸۵ بالغ بر ۲۴۴۷۴۷۸۰ نفر بوده که ۳۵/۲ درصد از جمعیت کل کشور است. نرخ رشد جمعیت جوانان در سال ۸۵ نسبت به سال ۸۴ حدود ۱/۳۷ درصد و نرخ رشد جمعیت جوانان شهری بالغ بر ۱/۸۷ درصد و نرخ رشد جمعیت جوانان روستایی ۰/۴ درصد بوده است. از کل جمعیت جوان کشور سهم مردان ۱۲۴۱۰۸۰۳ نفر با ۵۰/۷ درصد و سهم زنان ۱۲۰۶۳۹۷۷ نفر با ۴۹/۳ درصد بوده است. در این سال تعداد جوانان شهری برابر با ۱۶۳۳۴۴۷۴ نفر (۶۶/۷ درصد) از کل جوانان و سهم مردان

۸۳۳۸۵۰۱ نفر با ۵۱/۰۴ درصد و سهم زنان ۷۹۹۸۹۷۳ نفر با ۴۸/۹۶ درصد و تعداد جوانان روستایی ۸۱۴۰۳۰۶ نفر با ۳۳/۳ درصد از کل جوانان و سهم مردان ۴۰۷۲۳۰۲ نفر با ۵۰/۰۲ درصد و سهم زنان ۴۰۶۸۰۰۴ نفر با ۴۹/۹۸ درصد بوده است (سند ملی توسعه و ساماندهی امور جوانان - ازدواج، ۱۳۸۳: ص ۲).

۲-۱-۲) نرخ ازدواج

تعداد ازدواج‌های انجام شده از ۶۴۶۴۹۸ واقعه در سال ۱۳۷۵ به ۷۰۶۰۰۰ واقعه در سال ۱۳۸۳ رسیده است که رشدی معادل ۹/۲ درصد را نشان می‌دهد. متوسط رشد سالیانه ازدواج‌های انجام شده طی برنامه سوم توسعه ۱/۷ درصد بوده است که این نسبت در جامعه شهری حدود ۱/۵ درصد و در نقاط روستایی حدود ۲/۵ درصد بوده است. میانگین سن در اولین ازدواج دختران و پسران طی سال‌های ۷۵-۱۳۴۵ نشان می‌دهد که متوسط سن ازدواج در مردان از ۲۵ سال به ۲۵/۶ سال و در زنان از ۱۸/۰۴ به ۲۲/۴ سال در کل کشور افزایش یافته است که به ترتیب، متوسط رشد سالیانه ۰/۶ درصد برای مردان و ۵/۴ درصد برای زنان را نشان می‌دهد. حدود ۲۶ درصد مردان و ۴۳ درصد زنان ۱۵-۲۹ سال کشور در سال ۱۳۸۳ متأهل و بقیه مجرد بوده اند که در مقایسه با سال ۱۳۷۵ حدود ۵/۲ درصد برای مردان و ۱۷/۵ درصد برای زنان کاهش یافته است. بر اساس آمارهای موجود تعداد ازدواج‌های صورت گرفته کشور در سال ۱۳۸۴ تعداد ۷۸۷۶۷۱ مورد بوده که نسبت به سال گذشته ۸/۷۶ درصد رشد داشته است. این تعداد در مناطق شهری و روستایی به ترتیب با نرخ رشد ۵/۸۹ و ۱۶/۵۸ درصدی نسبت به سال قبل ۵۵۸۴۲۴ مورد و ۲۲۹۲۴۷ مورد بوده است. طبق آمار و اطلاعات موجود، متوسط نرخ رشد ازدواج در مناطق روستایی در مقایسه با نرخ متوسط مناطق شهری بسیار چشمگیر بوده است. هم چنین در ۶ ماه اول سال ۱۳۸۵ بالغ بر ۴۳۳۹۵۷ مورد ازدواج در کل

کشور به ثبت رسیده که از این تعداد ۳۱۳۴۳۴ مورد در مناطق شهری و ۱۲۰۵۲۳ مورد در مناطق روستایی صورت گرفته است (همان).

۳-۱-۲) نرخ طلاق

تعداد طلاق‌های انجام شده از ۵۳۷۹۷ واقعه در سال ۱۳۷۹ به ۷۶۰۴۴ واقعه در سال ۱۳۸۳ رسیده است که رشدی معادل ۱۴ درصد را نشان می‌دهد و تقریباً ۱/۵ برابر رشد ازدواج می‌باشد. متوسط رشد سالیانه طلاق‌های انجام شده طی برنامه سوم توسعه ۱۰/۴ درصد بوده است که این نسبت در جامعه شهری حدود ۱۰/۲ درصد و در نقاط روستایی حدود ۱۰/۶ درصد است. بر اساس آمارهای موجود تعداد طلاق‌های صورت گرفته کشور در سال ۱۳۸۴ تعداد ۸۴۲۴۳ مورد بوده که نسبت به سال گذشته ۱۴/۰۲ درصد رشد داشته است. این تعداد در مناطق شهری و روستایی به ترتیب ۷۰۰۲۴ و ۱۴۲۱۹ مورد بوده است. طبق آمار و اطلاعات موجود متوسط نرخ رشد طلاق در مناطق روستایی در مقایسه با متوسط کشوری و مناطق شهری افزایش داشته است. هم‌چنین در ۶ ماه اول سال ۱۳۸۵ حدود ۴۷۰۱۲ مورد طلاق در کل کشور به ثبت رسیده که از این تعداد ۳۹۵۴۷ مورد در مناطق شهری و ۷۴۶۵ مورد در مناطق روستایی صورت گرفته است (همان).

۳-۲) تغییرات کیفی

جامعه ایران در مسیر تغییراتی قرار دارد که چشم انداز و دامنه آن چندان که باید روشن نیست. هر کس که در جامعه ایران زندگی می‌کند، کم و بیش حسی از دگرگونی دارد و این تجربه را خواه خوشایند بیابد یا ناخوشایند، به صورت‌های گوناگون بیان می‌کند. برخی تحولات اجتماعی راه را برای ظهور گروه‌های اجتماعی با جهان ذهنی متفاوت و خواست‌های متنوع باز کرده است. دست کم چند فرآیند

عمده مانند گسترش آموزش (اعم از آموزش ابتدایی یا عالی)، رشد رسانه‌ها و نفوذ آنها در زندگی فردی و جمعی، رشد شهرنشینی و تمرکز فزاینده جمعیت در شهرهای بزرگ، افزایش سطح آموزش زنان، توسعه فرایند تفکیک اجتماعی و... زمینه‌های اجتماعی ظهور هویت‌های جدید را فراهم می‌کند (رک. گودرزی، ۱۳۷۸). از طرف دیگر تغییرات و دگرگونی‌های کمی در جامعه ایران که در بخش قبل اشاره شد منجر به ظهور تغییرات کیفی در بستر زندگی اجتماعی خواهد شد. در زمینه روابط خانوادگی، با کوچک شدن ابعاد خانواده، طبعاً پس از مدتی میانگین سنی افراد جامعه بالا رفته و توزیع سنی جمعیت به سوی توزیع طبیعی سیر خواهد کرد و ثقل اصلی را در جامعه افراد میانسال خواهند داشت.

با توجه به تغییرات اجتماعی بعد از انقلاب صنعتی، فرایند جوانی طولانی شده است. فرایندی که به تعبیر روانشناسان وظیفه اصلی آن جستجوی هویت مستقل و استقلال یابی است. دوران جوانی در واقع دورانی است که با شروع بلوغ جسمانی آغاز می‌شود و معمولاً با تثبیت پایگاه اجتماعی فرد، تولید مثل و شغل اصلی خاتمه می‌یابد. در جوامع صنعتی و نیمه صنعتی عصر حاضر، به دو علت از مفهوم جوانی طولانی شده یاد می‌شود: اول به سبب جلو افتادن تحولات بلوغ و دوم به سبب بالا رفتن سن ازدواج و استقلال شغلی. بنابراین در دوران معاصر، جوانی به دوران کمابیش طولانی شده‌ای اطلاق می‌شود که در حد فاصل بلوغ جسمانی و بلوغ اجتماعی قرار دارد (محبوبی منش، ۱۳۸۳: ص ۷۰). جوانان امروز از یک سو با انواع وسایل ارتباط جمعی نظیر ماهواره و اینترنت سرو کار دارند که گرایز جنسی آنها را تحریک می‌کند و از سوی دیگر امکان ازدواج برایشان فراهم نیست، لذا احتمال اینکه فاصله میان بلوغ جسمانی و بلوغ اجتماعی آنها را فساد و هرزگی پر کند بسیار زیاد است. تجردگرایی حرکتی بر خلاف نیاز طبیعی انسان است و اثرات و تبعات سوئی دارد که از لحاظ فردی و اجتماعی زیان‌بار است.

۲-۳) آسیب‌های ناشی از تغییرات ازدواج

جامعه بشری در اثر تولید نسل به حیات خود ادامه داده و بقا می‌یابد. نهاد خانواده که هسته اولیه آن با پیوند زن و مرد شکل می‌گیرد، نقش اصلی و اساسی را در حفظ این حیات بر عهده دارد. بنابراین تغییراتی که در نهاد ازدواج و به تبع آن در نهاد خانواده رخ می‌دهد، تأثیر مستقیم در حیات کلی بشر و کیفیت آن دارد. توجه و تمرکز بر این تغییرات و تبعاتی که به طور طبیعی به دنبال خواهند داشت، در راستای آگاهی یافتن و آگاهی بخشی، که نتیجه آن برنامه‌ریزی و ارائه راهکار و برخورد مناسب با موقعیت خواهد بود، از اهمیت والایی برخوردار است.

۲-۳-۱) آسیب‌های فردی

رسول گرامی اسلام (ﷺ) فرمودند: «پسران و دختران مجرد خود را همسر دهید که خداوند اخلاق ایشان را نیکو کند و روزیشان را افزایش داده و بر مروت آنها می‌افزاید» (یزدی، ۱۳۸۳: ص ۱۲). هم چنین می‌فرمایند: «هر که دوست دارد خدا را پاکیزه و پاک ملاقات کند، در حالی که زن دارد خدا را ملاقات کند» (همان، ص ۸). بر این مبنا از منظر اسلام، ازدواج تأثیر مستقیم بر حالات روحی و خلق و خوی فرد دارد و طبیعتاً افراد سالم، جامعه‌ای سالم و افراد ناسالم، جامعه‌ای ناسالم را شکل می‌دهند.

ازدواج اثرات انکارناپذیری در بهداشت جسمی و سلامتی فرد بر جا می‌گذارد. جدیدترین تحقیقات پزشکی نشان می‌دهد که تنهایی و تجرد در بالا رفتن فشار خون موثر است. محققان کشف کرده‌اند که سطح فشار خون مردان، هنگامی که با همسر خود هستند، کاهش می‌یابد. پژوهشگران از دیر باز تحقیقات مستندی مبنی بر اینکه ازدواج برای سلامتی فرد مفید است، انجام داده‌اند. آثار و نتایج مثبت ازدواج بر جنبه‌های فردی زندگی نظیر شغل و درآمد قابل ملاحظه است. پروفیسور

استیون ناک، استاد جامعه شناسی دانشگاه ویرجینیا معتقد است که مردان متأهل نسبت به هم جنسان مجرد خود، دارای مشاغل بهتری هستند، درآمد بیشتری دارند و بیشتر به خیریه‌ها کمک می‌کنند و در آیین‌های مذهبی حضور بیشتری دارند (ناک، ۱۳۸۲: ص ۱۵۹).

همچنین از آنجا که تجرد گرایی به عنوان حرکتی بر خلاف نیاز فطری و طبیعی بشر است، تبعات زیان بار بهداشتی، فرهنگی و اجتماعی به همراه دارد. از نظر بهداشتی انواع بیماری‌ها و ضایعات انسانی در افراد مجرد بیشتر است. بیماری‌های روحی و روانی نظیر افسردگی و پرخاشگری و احساس ناامنی و انحرافات جنسی از تبعات ناگوار تجرد است. افزایش آمار فساد و فحشا و رجوع پسران به زنان روسپی، گسترش بیماری‌های خطرناک نظیر ایدز و سفلیس و سوزاک که در میان مردان بیشتر است و نیز گرایش به جرائم خود آسیب زا نظیر اعتیاد و مصرف الکل از تبعات تجرد است. از سوی دیگر تأخیر در ازدواج نیز تبعات ناگواری در پی دارد. سطح توقعات بالا می‌رود و میزان اعتماد به نفس به دلیل افزایش تجربیات و کسب اطلاعات کاهش می‌یابد. انعطاف در پذیرش انتقادات و ایرادات کمتر می‌شود و به ندرت تغییری در رفتار فرد رخ می‌دهد. اضطراب، نگرانی، دلهره و حتی افسردگی در اغلب زنان و مردان مجرد دیده می‌شود.

حضرت رسول اکرم ﷺ به عنوان شخص اول جامعه اسلامی این مهم را مورد تأکید قرار دادند و ائمه هدی نیز اهمیت ویژه این نهاد را متذکر شده‌اند. لذا حکومت اسلامی، به عنوان داعیه‌دار تشکیل جامعه سالم و صالح بر مبنای آموزه‌های الهی، لازم است شرایط شکل‌گیری هر چه بهتر این نهاد را فراهم کند.

۲-۳-۲) آسیب‌های اجتماعی

تجردگرایی مانع انجام کارکرد اساسی خانواده در خصوص ارضاء مشروع غرائز جنسی شده و به اعتقاد جرم‌شناسان عامل مؤثری در ارتکاب بزه و جرم می‌باشد. جرم‌شناسان بیان می‌کنند که سهم مجردان در میزان جرائم بسیار بیشتر از افراد متأهل است و ارتکاب جرائم در میان آنان بیشتر می‌باشد. عدم وابستگی روحی و عاطفی سبب احساس تنهایی و دلزدگی در میان افراد شده و این گسستگی موجب می‌شود که فرد به سوی ناهنجاری‌ها گرایش یابد. به طور کلی نهاد خانواده همچون نقطه جاذب در اجتماع گسترده بشری، اعضای خود را گرد یکدیگر جمع نموده و از احساس بیگانگی آنها ممانعت می‌کند و در تنگنای زندگی، نقش حمایتی داشته و فرد را در بستر خویش از هرگونه حس بی‌کسی و بی‌پناهی برحذر می‌دارد. این انسجام حول محور ارزش‌ها و هنجارهای خانواده که اغلب مشابه ارزش‌ها و هنجارهای جامعه گسترده‌تر است، امنیت روانی افراد جامعه را تضمین می‌نماید. حال با دگرگونی در نهاد خانواده، به ویژه دگرگونی در نهاد ازدواج که تأثیر و تأثر متقابل دارند، کارکردهای بسیار اساسی این نهاد خدشه دار شده و افراد گسسته و دور مانده از یکدیگر قابلیت انجام هرگونه انحراف اجتماعی را دارند.

- افزایش سن ازدواج و خودکشی

آمارهای ارائه شده درباره خودکشی در شهرهای ایران حکایت از آن دارند که در گذشته میزان خودکشی در میان گروه‌های سنی بالاتر بیشتر بوده، اما در ۲۰ سال اخیر این الگو به هم خورده و میزان بالای خودکشی به سمت گروه‌های سنی جوان‌تر گرایش پیدا کرده است (تقوی، ۱۳۸۳: ص ۷۵). براساس پژوهش‌های جهانی و نیز برخی تحقیقات انجام شده در ایران اکثر اقدام‌کنندگان به خودکشی را جوانان مجرد تشکیل می‌دهند. در تحقیقی که به منظور بررسی عوامل مؤثر در اقدام به خودکشی، بر روی

۵۰۰ مورد انجام شد، این نتیجه به دست آمده که یکی از عوامل اصلی و عمده اقدام به خودکشی در جوانان فراهم نشدن زمینه برای ازدواج آنان است (همان، ص ۱۵۶).

- افزایش سن ازدواج و خانه‌گزیزی دختران

فرار از خانه یکی از معضلات حاد اجتماعی است که عوامل مختلفی در آن دخالت دارند. نسبت دختران و پسران در فرار از خانه تقریباً مساوی است، اگرچه دختران بیش از پسران دستگیر می‌شوند. تجزیه و تحلیل‌ها نشان می‌دهند که در کنار موارد اختلافات خانوادگی، خشونت والدین، بی‌سرپرستی، فقر و پایین بودن سطح فرهنگ خانواده، درصد قابل توجهی از دختران فراری کسانی هستند که علی‌رغم نیاز شدید آنها به ازدواج و داشتن خواستگارهای متعدد والدین آنها با ازدواجشان مخالفت کرده‌اند. در یکی از پژوهش‌ها تأثیر نقش والدین بر فرار ۲۰ دختر جوان مورد بررسی قرار گرفت. از این ۲۰ مورد ۱۶ نفر به اتفاق، کارکرد ناسالم خانواده را عامل فرار خود از خانه می‌دانند. با توجه به اظهارات این دختران می‌توان چنین نتیجه گرفت که کارکرد ناسالم خانواده و مخالفت یا بی‌توجهی والدین به ازدواج فرزندان در فرار دختران تأثیر دارد (رستم‌خانی، ۱۳۸۱: صص ۱۱۹-۱۱۷).

۳) موانع ازدواج

هر گونه تغییر در نهاد ازدواج نتیجه طبیعی وضعیت خاص جامعه است و جامعه نیز اولین نهادی است که از آسیب‌های ناشی از این تغییرات رنج می‌کشد. این تأثیر و تأثر متقابل مادام که اصلاح نشود ادامه دارد و افراد را دچار تنگنا و ناخشنودی می‌سازد. لذا توجه و تمرکز خاص و دلسوزانه بر علل شکل‌گیری وضعیت کنونی جامعه و عوامل مؤثر بر شرایط شکل‌گیری و تداوم یا تخریب نهاد ازدواج از اهمیت اساسی و حیاتی برخوردار است. با شناخت دقیق و تحلیل منطقی این شرایط مسئولان امر می‌توانند برنامه‌ریزی‌های کاربردی و راهکارهای

مناسب ارائه داده و پیگیری نمایند و از رویدادهای ناگوار و غیرقابل پیش‌گیری در آینده جلوگیری نمایند. به طور کلی تاخیر در سن ازدواج و عدم پابندی نسل کنونی به نهاد خانواده و گسستگی اجتماعی ناشی از آن، افراد را روز به روز از ارزش‌ها و هنجارهای اصیل اسلامی و ایرانی دور نگاه می‌دارد. در این بخش موانع مربوطه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۳) موانع فرهنگی

تفاهم و توافق فکری و فرهنگی میان دو زوج نقش اساسی در زندگی مشترک دارد. برای ایجاد یک زندگی پویا و پربار، زوجین باید بتوانند یکدیگر را درک نموده و مکنونات و منویات درونی خود را به هم تفهیم کنند و فرزندان‌شان را بر اساس یک طرح هماهنگ شده تربیت نمایند. در طی سال‌های ۷۵-۶۵ با افزایش سطح تحصیلات زنان و افزایش اشتغال ایشان در بخش‌های تخصصی و خدماتی و نیز استقلال مالی و بالا رفتن سطح توقعات در انتخاب همسر (از حیث تحصیلات و طبقه اجتماعی) و احساس بی‌نیازی به حمایت همسر، سن ازدواج در بین دختران دارای تحصیلات عالی افزایش یافته و برآورد نیاز اساسی انسانی در مسأله ازدواج به تعویق افتاده است (موسوی، ۱۳۸۲: ص ۸۶). بر مبنای نتایج تحقیقی که در میان فارغ‌التحصیلان زن جویای کار شهر تهران که در مراکز خدمات اشتغال تحت پوشش وزارت کار و امور اجتماعی ثبت نام کرده‌اند، صورت گرفته است، ۶۳/۹٪ پاسخ‌گویان مجرد و ۳۶/۱٪ آنان متأهل می‌باشند. در واقع بیش از نیمی از فارغ‌التحصیلان زن جویای کار هنوز ازدواج نکرده‌اند. ([Http://us. Sciologyofiran. Com](http://us.Sciologyofiran.Com))

شکل‌گیری پدیده جوانی در کشور و علاقه به تحصیل و کسب شغل مناسب سبب شد تا سن ازدواج جوانان به تاخیر بیفتد؛ به گونه‌ای که در سال ۸۲ سن ازدواج پسران به ۲۷ سال و سن ازدواج دختران به ۲۲ سال رسید. بر مبنای این

آمار به طور متوسط باید سالانه شاهد ۷۵۰ هزار واقعه ازدواج در کشور باشیم، در حالی که آمار ازدواج‌های ثبت شده سالانه کمتر از ۶۰۰ هزار نفر بوده است. به عبارت دیگر با توجه به نرخ رشد جمعیت و افراد واجد شرایط، نرخ ازدواج تغییر محسوسی نداشته و در حال حاضر همچون گذشته ۷/۹ درصد می‌باشد. هر ساله تعداد جوانان مجرد کشور ۳/۷ درصد افزایش پیدا می‌کند؛ بنابراین پیش بینی می‌گردد در سال‌های آینده نیز تعداد افراد واجد شرایط ازدواج نسبت به نرخ رشد جمعیت افزایش پیدا کرده و شاهد نرخ رشد منفی جمعیت و افزایش سن ازدواج و کاهش نرخ آن باشیم (سند توسعه و ساماندهی امور جوانان - ازدواج، ۱۳۸۳: ص ۳).

۲-۳) موانع اقتصادی

علت عمده افزایش سن ازدواج مردان، ایجاد فاصله میان سن مناسب ازدواج و سن اشتغال ایشان می‌باشد. به عبارت دیگر اغلب پسران در سن ازدواج، به دنبال دستیابی به شغل مناسب با درآمد خوب می‌باشند. در جامعه ایران، حداقل سن اتمام تحصیلات ۲۵ سالگی است و از این تاریخ به بعد فرد درگیر یافتن شغل مناسب می‌شود.

مهم‌ترین عوامل اقتصادی مانع در ازدواج، عواملی نظیر شیربها، مهریه، مراسم سنگین و پرهزینه، مسکن، شغل، درآمد مناسب و... می‌باشد. هر چند که این عوامل اقتصادی در گذشته نیز مطرح بوده‌اند، اما در جامعه امروز شکل‌گیری روابط اجتماعی منجمد با حداقل انعطاف و هم‌چنین بالا رفتن سطح توقعات و کم‌رنگ شدن روحیه صبر و بردباری و قناعت‌پیشگی در زندگی مشکلات عدیده‌ای برای جوانان مجرد و والدین آنها ایجاد کرده است. نداشتن حداقل درآمد برای اداره زندگی سبب می‌شود که جوانان به لحاظ مالی وابستگی زیادی نسبت به خانواده خود داشته باشند و این عدم استقلال مالی موجب حضور پررنگ تر و غیر معمول

خانواده‌ها در زندگی زوجین می‌شود که چندان مقبول نیست.

۱-۲-۳) مسکن

تهیه مسکن خانواده‌های ایرانی از جمله معضلات تأسّف‌بار در طول سالیان گذشته بوده است. بانک مرکزی نرخ رشد اجاره بها را در سال ۸۵ حدود ۱۴ درصد و رشد قیمت ساختمان را نیز حدود ۱۰ درصد اعلام نموده است. این در حالی است که طبق استانداردهای جهانی متوسط نسبت اجاره به درآمد حدود ۱۵ درصد است. یعنی هر فرد یا خانواده باید ۱۵ درصد حقوق خود را بابت اجاره مسکن بپردازد. اما در ایران بالا بودن این شاخص از کمبود عرضه مسکن استیجاری نسبت به تقاضای بازار حکایت دارد. برخی خانواده‌ها در شهری مثل تهران ۵۰ درصد درآمد خود را برای اجاره خانه هزینه می‌کنند و برخی نیز هر ماه برای پرداخت اجاره با مشکلات اساسی روبه‌رو هستند (یاوری، ۱۳۸۵: ص ۶).

۲-۲-۳) اشتغال

اشتغال و بیکاری دو واژه مخالف هم هستند. منظور از اشتغال مجموعه فعالیت‌هایی است که در یک دوره معین در مقابل آن مزدی پرداخت می‌شود، در حالی که بیکاری پدیده‌ای اجتماعی است و ناشی از افزایش عرضه نیروی کار بر تقاضای آن می‌باشد. تفاوت بیکاری در کشورهای توسعه یافته و توسعه نیافته در این است که در کشورهای توسعه نیافته بیکاری دامن‌گیر جوانان و افراد تحصیل کرده است در حالی که بیکاری در کشورهای گروه اول افراد مسن و بی‌مهارت را دربرمی‌گیرد (عریضی، ۱۳۸۵: ص ۱۱۸).

اغلب نوجوانان قبل از پایان تحصیلات خود به شغل آینده فکر می‌کنند و یک سوم آنان به محض خاتمه تحصیلات درصدد اشتغال برمی‌آیند. تشکیل زندگی

مستقل و هم‌تراز شدن با بزرگسالان و امکان ازدواج و در مرحله سوم، رهایی از انتقاد والدین، به خصوص عدم درخواست پول برای هزینه‌های ضروری از عوامل اصلی این تلاش است (ظهیری‌نیا، ۱۳۸۳: ص ۶۰). در ایران طی سال‌های ۸۳-۵۵ جمعیت دارای تحصیلات دانشگاهی افزایش قابل توجهی را تجربه کرده است. به طور متوسط دارندگان تحصیلات عالی سالانه ۹/۳ درصد رشد داشته‌اند که این رقم در مقایسه با متوسط رشد کل جمعیت (یعنی ۲/۵۲ درصد) حدود ۳/۷ برابر و در مقایسه با رشد جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر یعنی (۳/۵۳ درصد) حدود ۲/۶ برابر بوده است. در همین حال جمعیت فعال دارای تحصیلات عالی به طور متوسط ۸/۷ درصد در سال رشد داشته است که در مقایسه با ۹/۳ درصد رشد دارندگان تحصیلات عالی در سطح کمتری می‌باشد.

علاوه بر این، ملاحظه جمعیت فعال دارای تحصیلات عالی به تفکیک مردان و زنان حاکی از آن است که جمعیت فعال زنان روند رشد بیشتری نسبت به مردان (۱۰/۱ در مقابل ۸/۲۵ درصد) داشته است (نادری، ۱۳۸۵: صص ۲۶-۱۸). این مسأله نیز با توجه به انتظار از مردان برای امرار معاش خانواده، زمینه تأخیر در سن ازدواج و کاهش نرخ ازدواج را فراهم می‌آورد.

۳-۳) موانع اجتماعی

طرح مسأله ازدواج در جامعه ما اغلب درهاله‌ای از تقدس و ابهام است که موجبات نگاه غیر واقع‌گرایانه جوانان را به این مسأله فراهم می‌کند. جوان امروز بسیار متفاوت‌تر از جوان گذشته است و به جهت شرایط فرهنگی و اجتماعی خود و جامعه‌اش دیگر حاضر نیست تحت هر شرایطی به کانون خانواده وفادار مانده و از خواسته‌های خود بگذرد. از طرف دیگر واقعیات مربوط به ازدواج و تشکیل خانواده و بحث پیرامون شرایط پس از ازدواج و مسائلی که جوانان

متأهل با آنها مواجه هستند، در جامعه با شفافیت مطرح نمی‌شود و در نتیجه حس مسئولیت‌پذیری در میان جوانان رشد نمی‌نماید. زنان نیز با افزایش تحصیلات خود، برداشت‌های روشن‌فکرانه‌ای از زندگی مشترک پیدا کرده‌اند و سطح توقعات آنها افزایش یافته است و حاضر نیستند به هر قیمتی زندگی مشترک خود را حفظ کنند. در حال حاضر پایین‌تر بودن تحصیلات خواستگاران یکی از دلایل پاسخ منفی به تقاضای ازدواج ایشان از سوی دختران است. آمار بالای طلاق در جامعه امروز، مؤید این تحلیل‌ها می‌باشد (رک. موسوی، ۱۳۸۲).

بر مبنای مطالب فوق ضروریست که با بحث‌ها و کارگاه‌های آموزشی در رابطه با ضرورت ازدواج، آشنایی با خلیقات دختر و پسر، بیان مسائل پس از ازدواج و آموزش مهارت‌های زندگی، جوانان را از واقعیات زندگی آگاه گردند و و به مرور معیارهای ایده‌آل‌گرایانه و رویایی آنها تعدیل شود تا فرصت‌های ازدواج را به ویژه در سنین مناسب از دست ندهند.

۴) راهبردهای عملی برای سامان ازدواج

در نظام سنتی ازدواج، پسر و خانواده وی از دختر خواستگاری می‌کردند و به این ترتیب دامنه انتخاب پسران محدود به دخترانی بود که به ایشان معرفی می‌شد (اغلب از طرف خانواده) و دامنه انتخاب دختران نیز محدود به کسانی بود که با شناخت خانواده دختر، وی را انتخاب کرده بودند. با گذشت زمان و حضور بیش از پیش مردان و زنان در محیط‌های عمومی نظیر دانشگاه، محل کار و... فرایند ازدواج دچار تغییراتی شد. در این بین دختر و پسر نیز می‌توانستند خود با فردی که برای زندگی مشترک مناسب می‌دانند آشنا شوند و معرف وی به خانواده‌های خود باشند. البته این انتخاب برای پسران مقبول‌تر می‌نماید و برای دختران همچنان امر پسندیده‌ای شمرده نمی‌شود. در حال حاضر شیوه سنتی ازدواج که انتخاب

دختران را محدود به تعداد نامشخص خواستگار می‌نماید، یکی از عوامل تأخیر در سن ازدواج دختران است. دختر امروز با افزایش سطح تحصیلات و آگاهی‌های اجتماعی تمایل دارد که شریک زندگی خود را که بایستی در حدود عمر مفیدش را با او بگذرانند، بر مبنای ملاک‌ها و معیارهایی انتخاب کند که در شرایط امروز جامعه رایج است. داشتن سطح تحصیلات مشابه با دختر و ترجیحا بالاتر برای پسران، گذراندن دوران خدمت نظام، داشتن شغل مناسب، دارا بودن درآمد لازم برای اداره زندگی و تمهید مسکن، حداقل خواسته‌های دختران از خواستگاران است. به نظر می‌رسد با توجه به تغییرات اجتماعی و دگرگونی معیارهای جوانان برای ازدواج و از طرف دیگر تفاوت جوانان امروز با جوانان گذشته در وابستگی فکری و فرهنگی به خانواده‌هایشان، لازم است در فرآیند ازدواج، همگام با دیگر تغییرات اجتماعی دگرگونی‌هایی رخ دهد تا جوانان با توجه به شرایط مشابه فرهنگی و اجتماعی در ارتباط با یکدیگر قرار گیرند، چراکه امروزه با افزایش جمعیت، تنوع افکار و عقاید و باورهای افراد، نهاد خانواده و انتخاب‌های محدود او نمی‌تواند پاسخگوی معیارهای متنوع جوانان برای ازدواج باشد.

۴-۱) عملکرد نهادهای دولتی

۴-۱-۱) عملکردهای فرهنگی

- طرح اهداف و اصول تشکیل خانواده و سیاست‌های تحکیم و تعالی آن

شورای فرهنگی - اجتماعی زنان، بر اساس بند سوم شرح وظایف خود مبنی بر سیاستگذاری و برنامه‌ریزی جهت تقویت نهاد مقدس خانواده بر مبنای آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استوار ساختن روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی، اقدام به تهیه سیاست‌های تشکیل، تحکیم و تعالی خانواده نموده است. این طرح متشکل از هفت هدف بوده که نقش حکومت

اسلامی در حل مسئله ازدواج را نشان می‌دهند و هر کدام راهبردها و سیاست‌های اجرایی خاص خود را شامل می‌شوند. از نمونه اهداف پیشنهاد شده در این طرح، می‌توان نکات زیر را ذکر نمود:

- تحقق دیدگاه اسلام در خصوص اهمیت جایگاه، منزلت و کارکردهای خانواده در نظام اسلامی.

- حمایت از تشکیل، تحکیم و تعالی نهاد خانواده و پیشگیری از تزلزل و فروپاشی آن.

- ارتقاء سطح فرهنگی و تربیتی اعضای خانواده به منظور ایفای نقش آن در سلامت و بهبود فرهنگی جامعه.

- همگرایی و هماهنگی در کلیه سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌ها در موضوع خانواده به منظور بهبود وضعیت تشکیل، تحکیم و تعالی خانواده.

با تصویب این طرح کلیه دستگاه‌ها و سازمان‌های اجرایی ذیربط موظف خواهند بود در حدود وظایف خود نسبت به تهیه آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها و برنامه‌های اجرایی لازم مبتنی بر طرح مذکور اقدام نموده و گزارش فعالیت‌های انجام شده را سالیانه به هیئت نظارت و بازرسی شورای عالی انقلاب فرهنگی ارائه نمایند.

- طرح سند ملی ازدواج

متولی این طرح سازمان ملی جوانان است و در دستور کار ستاد ملی ساماندهی امور جوانان قرار دارد. بر اساس این سند وظایف دستگاه‌های گوناگون مرتبط با امر ازدواج پیگیری شده و یادآوری می‌گردد. به منظور توسعه امور جوانان در ستاد ذیربط، ۱۳ سند تنظیم شده است که برخی از این اسناد چون آموزش جوانان، اشتغال و مسکن، متولی مشخصی دارند و از این رو پاسخگویی آنان به شکل مستقیم میسر می‌شود. تمرکز ستاد ملی ساماندهی امور جوانان بر اسنادی است

که متولی مشخصی ندارند و همه دستگاه‌ها مسولیتی را در ارتباط با سند مزبور به عهده می‌گیرند. از جمله این اسناد، سند اوقات فراغت جوانان و سند ازدواج است. از نکات حائز اهمیت در رابطه با این سند لزوم فرهنگ سازی جهت اجرایی شدن آن است که نقش رسانه‌های جمعی در این راستا بسیار چشمگیر است. همچنین ارایه آموزش‌های لازم به جوانان در مراحل قبل و بعد از ازدواج نیز از جمله موضوعاتی است که باید برای اجرایی شدن سند مورد توجه قرارگیرد. قانون تسهیل ازدواج که به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده و تسهیلاتی که دولت در قالب صندوق مهر امام رضا علیه السلام در نظر گرفته است، می‌تواند به اجرایی شدن این سند کمک نماید (قدس، ۱۳۸۵/۱۰/۲۸).

- طرح گسترش فرهنگ عفاف

به طور کلی آگاهی از ارزش‌های اسلامی و سنن حسنه ائمه اطهار علیهم السلام و رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و آشنایی با سیره عملی و تربیتی ایشان برای مبارزه با تشریفات مخرب و تسهیل امر ازدواج بسیار سودمند خواهد بود. یکی از وظایف حکومت اسلامی در راستای ساماندهی امر ازدواج فرهنگ سازی جهت پذیرش این نوع رفتارها و تقویت و تصحیح کارکرد خانواده در راستای توسعه عواطف و مهرگستری، مودت عاقلانه، افزایش دینداری، یاوری و همراهی در مسیر رشد و کمال انسان، پرورش دگرخواهی و سخت‌کوشی، تأمین تمتعات غریزی و ابقای نسل، پرورش و تربیت نسل صالح و مبارزه با عوامل تخریب خانواده و تلاش مستمر علمی در جهت تحقق سیاست‌ها و همچنین طرح‌ها و برنامه‌ها در راستای کاهش عوامل تخریبی و تهدیدی است. تا کنون مراکز بسیاری در راستای تحقق این اهداف به ارائه طرح و نظر پرداخته اند که از آن جمله می‌توان سازمان صدا و سیما، دفتر امور بانوان وزارت کشور و... را نام برد (صدای عدالت، ۱۳۸۴/۱۲/۲).

- برگزاری همایش‌ها و فراخوان‌های گوناگون

برگزاری این گونه همایش‌ها تأثیر بسزایی در معرفی و ترویج نگرش‌های مختلف نسبت به امر ازدواج دارد و قابلیت آن را دارد که نگرش مطلوب و مناسب در رابطه با این امر را اشاعه نموده و تدریجاً به طرق متنوع نهادینه سازد. از طرف دیگر برگزاری نشست‌هایی با موضوع آسیب شناسی روابط دختر و پسر که چگونگی این روابط، پیامد ارتباطات ناسالم دختران و پسران و راهکارهای رهایی از وضعیت موجود را بررسی می‌کنند، موجب بسط رویکرد علت‌یابی در جهت رفع برخی از معضلات مربوط به ازدواج می‌شود.

- نامگذاری روز ملی ازدواج

اول ذیحجه، سالروز پیوند آسمانی تنها زوج معصوم عالم خلقت حضرت امیرمؤمنان علی (علیه السلام) و بانوی خوبی‌ها حضرت فاطمه زهرا (علیها السلام) به عنوان «روز ازدواج» نیز از دیگر موارد عملکردهای فرهنگی دولت در رابطه با امر ازدواج است که با فعالیت‌هایی نظیر چاپ کتابی نفیس مشتمل بر اشعار شاعران معاصر پیرامون وصلت فرخنده دو معصوم (علیها السلام) و... وارد حوزه عمومی جامعه می‌شود (همشهری، ۱۳۸۴/۱۰/۵). در قالب این قبیل فعالیت‌ها، اولویت‌ها و مطلوبیات زندگی سالم در جامعه اسلامی نیز یادآوری می‌گردد و می‌تواند سبب ترغیب زوج‌های جوان به این گونه مسائل شود. همچنین جشن ملی زوج‌های جوان از سوی سازمان ملی جوانان با هدف معرفی الگوهای ازدواج آسان و ترویج این فرهنگ برگزار گردیده که مهریه زوج‌های شرکت کننده در این جشن حداکثر ۱۴ سکه و سن آنها کمتر از ۲۹ سال بوده است (قدس، ۱۳۸۵/۶/۱۱).

- سیاست‌های فرهنگی تشویقی

این گونه برنامه ریزی‌ها با ارائه پاداش، جامعه را به تبعیت از گونه مطلوبی از رفتار هدایت می‌کند. به عنوان مثال ستاد ازدواج دانشجویی برخی دانشگاه‌ها، دارندگان کمترین مهریه ازدواج‌های دانشجویی را به سفر مکه مکرمه و عتبات عالیات اعزام می‌کند (کیهان، ۸۴/۱۱/۴).

- جشن ازدواج دانشجویی

هر ساله ده‌ها هزار دانشجو برای شرکت در جشن ازدواج دانشجویی ثبت نام می‌کنند. متولیان این امر دفاتر نهاد رهبری در دانشگاه‌ها می‌باشند که با تشکیل ستادی خاص و نظام‌مند در راستای فرهنگ‌سازی ازدواج دانشجویی و جایگزینی فرهنگ ساده‌زیستی به جای تجمل‌گرایی می‌کوشند. ترغیب و تشویق دانشجویان به ازدواج آسان و تأمین رضایت آنان، کاهش انحرافات اخلاقی در بین قشر تحصیلکرده، تعلق خاطر تحصیل کرده‌ها و نخبگان دانشگاهی به سرزمین خود به واسطه تکیه بر فرهنگ‌های بومی و رسیدن به یک فرهنگ واحد ملی، از دیگر اهداف برپایی این گونه جشن‌های دانشجویی است. شرکت در این جشن‌ها هزینه مشخصی داشته و یک سکه طلا، یک خط تلفن ثابت و... به عنوان هدیه به شرکت‌کنندگان داده می‌شود.

۲-۱-۴) عملکردهای اقتصادی

- وام ازدواج

در حال حاضر یکی از اساسی‌ترین موانع ازدواج در جامعه ایران نبود امکانات مالی مناسب جهت شروع یک زندگی مستقل از خانواده است. مسائل اقتصادی سبب می‌شود که بسیاری از جوانان از اقدام برای تشکیل خانواده‌گريزان شوند و

احساس عدم توانایی تأمین حداقل امکانات زندگی مانند مسکن، هزینه برگزاری مراسم و... موجب سرخوردگی جوانان می‌شود. بر این اساس، یاری نهادهای دولتی برای کاهش دغدغه‌های اقتصادی جوانان جهت تشکیل زندگی، لازم و ضروری است. حمایت اقتصادی دولت از طریق ارائه وام‌های بانکی با اقساط طولانی مدت و بهره کم، یکی از راهکارهای اقتصادی است که ارگان‌های دولتی نظیر بانک‌ها، دانشگاه‌های دولتی، صندوق‌های وابسته به نهادهای دولتی و... عهده دار آن می‌باشند.

- برنامه ریزی‌های اقتصادی

تأمین منابع مالی مورد نیاز برای «ازدواج جوانان» از مهمترین تدابیری است که مسئولان ذیربط برای ساماندهی این امر مد نظر داشته‌اند. پیش بینی اعتبار جدا برای تسهیل ازدواج جوانان در برنامه چهارم توسعه که تحت عنوان «حمایت از ازدواج جوانان» در چارچوب برنامه‌های وزارت رفاه و تأمین اجتماعی پیش بینی و اعتبار مربوط به آن تأمین شده است، از جمله راهکارهای مؤثر اقتصادی می‌باشد (کار و کارگر، ۱۳۸۴/۹/۲۶).

- تشکیل صندوق اندوخته جوانان

در این طرح، دولت مکلف می‌شود برای توانمندسازی جوانان در تشکیل خانواده، صندوق اندوخته ازدواج جوانان را ایجاد کند. یکی از منابع مالی این صندوق، در سال نخست اجرای برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی یک در هزار فروش بنزین مصرفی تا سقف ۱۰ میلیارد ریال به عنوان سرمایه نخستین صندوق و تداوم آن در سال‌های دیگر است. یک دهم درصد حساب ذخیره ارزی ناشی از افزایش قیمت جهانی نفت، پنج درصد تجمیع

عوارض سالانه، فروش اوراق مشارکت تسهیلات ازدواج، سپرده گذاری جوانان و نوجوانان، پنج درصد ثبت نام حج عمره و تمتع بار نخست زائران بیت الله الحرام و کمک‌های مردمی و خیرین ازدواج و... از دیگر منابع تأمین مالی و اعتباری این صندوق می‌باشد. در این طرح دولت مکلف شده است از محل سپرده گذاری قرض الحسنه مردم در بانک‌ها، تسهیلات بانکی ازدواج و تأمین جهیزیه در اختیار زوج‌های نیازمند قرار دهد که مبلغ این تسهیلات را شورای عالی پول و اعتبار تعیین می‌کند. در ماده دیگر طرح تسهیل ازدواج جوانان، دولت مکلف خواهد شد، به مزدوجین نیازمند به اجاره مسکن، با تشخیص کمیته سامان ازدواج، تسهیلات ودیعه مسکن نیز پرداخت کند. در طرح صندوق اندوخته جوانان پیشنهاد شده است که همه دستگاه‌های اجرایی که امکانات رفاهی و باشگاهی در اختیار دارند، با نظر کمیته سامان ازدواج، این امکانات را با همان بهایی که از کارکنان خود اخذ می‌کنند، در اختیار زوج‌های جوان قرار دهند، مشروط به آنکه مهریه آنان در حد عادی و متعارف جامعه معین شده باشد (اعتدال، ۸۳/۱۰/۲۰).

- فعالیت‌های موسسه مهر و ماه شهرداری

این فعالیت‌ها مربوط به کانون ازدواج محلات، مستقر در فرهنگسراها است. فعالیت اصلی این مؤسسه برگزاری کارگاه‌های آموزشی به منظور ارتقای سطح آگاهی زوجین خواهد بود. اعطای خنچه و لباس عروس رایگان از دیگر تسهیلات این مرکز جهت ازدواج جوانان است. نکته اساسی در این طرح، تسهیل مراحل مربوط به ارائه این امکانات است که به طور مثال صرفاً با ارائه کپی عقدنامه صورت خواهد گرفت. متأسفانه در نظام اداری ایران استفاده از امکانات رفاهی دولت آن قدر توسط شرایط و ضوابط گوناگون پوشیده شده است که ارباب رجوع را از بهره‌مندی آن منصرف می‌کند (کیهان، ۱۳۸۴/۵/۲۳).

۳-۱-۴) عملکردهای اجتماعی

- کاهش مشکلات دانشجویان و سربازان متأهل

یکی از معضلات اساسی در امر ازدواج جوانان مسئله خدمت سربازی و تبعات آن است. پسر جوان امروز میان سه انتخاب شغل، خدمت سربازی و رفتن به دانشگاه مخیر است و هر کدام از این انتخاب‌ها مستلزم به تعویق انداختن موارد دیگر است و تأمین هر سه، با گذر زمان و افزایش سن فرد ممکن خواهد بود. از طرف دیگر برای دختران مطلوب این است که جهت شکل‌گیری ازدواجی آرام و بی‌دغدغه، هر سه مورد در یک خواستگار موجود باشد. در نتیجه سن ازدواج روز به روز بالاتر می‌رود. برای رفع این مسئله از سوی مسئولان ذیربط تدابیری اندیشیده شده است. در طرح کمیسیون فرهنگی مجلس، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح موظف شده است که سربازان متأهل را در نزدیکترین پادگان محل زندگی سرباز به خدمت بگیرد و برای تشویق دانشجویان به امر ازدواج، طرح انجام خدمت سربازی حین تحصیل را برای دانشجویان متأهل یا طرح کاهش خدمت نظام وظیفه را برای این افراد تهیه و به تصویب فرماندهی کل قوا برساند. هم چنین در این طرح وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و سایر دستگاه‌ها مکلف خواهند شد، تسهیلاتی را برای جابجایی دانشجویان متقاضی متأهل به دانشگاه‌ها و مراکز تحصیل محل زندگی همسرشان و دسترسی به خوابگاه‌های دانشجویی فراهم سازند (کیهان، ۱۳۸۶/۱۰/۷).

- افزایش آگاهی‌های عمومی

آشنایی با مسائل زناشویی و راهکارهای تحکیم و تقویت بنیان خانواده از مسائل اساسی جهت ساماندهی امر ازدواج است. نقش این مسئله در موفقیت زندگی زناشویی و شکل‌گیری روابط خانوادگی گرم و صمیمی و سالم به قدری

است که برخی ازدواج را مترادف با هم بالینی می‌دانند (morgan, 1985, p 24). متأسفانه در جامعه ما این گونه موارد همواره درهاله‌ای از ابهام مطرح شده و اغلب زوج‌های جوان بدون آگاهی از وظایف خود زندگی مشترک را آغاز می‌کنند. ایجاد مراکز مشاوره رایگان و مشاوره‌های تلفنی و... در راستای کاهش این مسأله حائز اهمیت بسیار است. از طرف دیگر آشنایی به موارد بهداشت زناشویی سبب شکل‌گیری نظام خانوادگی سالم‌تر و آرام‌تری خواهد بود. مشاوره قبل از بلوغ، مشاوره بلوغ، ازدواج، تنظیم خانواده و مراقبت‌های بارداری و تسهیلات زایمانی و مشاوره در دوران یائسگی و پس از آن و حضور ماما در کنار پزشک در روستاهای کشور از جمله عملکردهای دولت در راستای کاهش این مشکلات است (همشهری، ۱۳۸۴/۴/۲۸).

- ساماندهی میزان مهریه

به طور کلی سنن اسلامی در رابطه با ازدواج همواره درصدد تسهیل این امر بوده و از تشریفات مخرب و زائد که به هر نحو مانع شکل‌گیری آسان ازدواج می‌شوند، بر حذر داشته است. لیکن برخی از این سنن در فرهنگ‌های مختلف و مطابق با عرف مردم دستخوش تغییر شده و کارکرد حقیقی خود را از دست داده‌اند. یکی از این موارد مهریه است که در فرهنگ اسلامی هدیه‌ای است که مرد در ابتدای ازدواج به زن منتخب خود می‌دهد و سبب تحکیم روابط عاطفی زوجین می‌شود و کانون خانواده را سرشار از صفا و صمیمیت می‌گرداند. اما در جامعه فعلی، مهریه تبدیل به یکی از معضلات اجتماعی شده است به طوری که بسیاری از وصلت‌ها بر سر همین مسأله به فصل می‌انجامد. مهریه پایین برای زنانی که در قانون از حداقل حقوق برخوردارند و متأسفانه در نظام قضایی آشفته همواره مورد جفا قرار گرفته و از حقوق خود محروم می‌شوند، به منزله از دست دادن تنها سلاح

است و مهریه بالا برای مردانی که در زیر سایه شک و تردید به همسر آینده خود می‌نگرند، همواره توأم با کابوس مطالبه آن از سوی همسر و به خاک سپاه نشاندن شدن مرد است. ساماندهی به دادگاه‌های خانواده و تسهیل پیشروی پرونده‌های این دادگاه‌ها و جلوگیری از اتلاف وقت کسانی که به سبب مشکلات طاقت فرسا به این مراکز مراجعه کرده‌اند، اساسی‌ترین اقدام در جهت رفع این مشکل است. مسئولان قوه قضاییه نیز از این امر ناآگاه نبوده و اصلاح قوانین مربوط به مهریه و ضرورت تلاش همه جانبه برای تغییر ذهنیت نسبت به وضعیت موجود مهریه در ازدواج را در اولویت‌های کاری خود قرار داده اند (اعتماد، ۱۳/۸/۱۳۸۵). از دیگر اقداماتی که در رابطه با مهریه پیشنهاد داده شده است انجام فعالیت‌های تشویقی است. نظیر اعطای تسهیلات ویژه یا اعزام زوج‌های دانشجوی جوان با مهریه پایین به حج و... می‌باشد. پیشنهادهای نیز در این زمینه ارائه شد که به تصویب مجلس شورای اسلامی نرسید، از جمله پیشنهاد تعیین سقف برای مهریه دختر بر اساس شغل پدر و عندالاستطاعه شدن مهریه به جای عندالمطالبه بودن آن، که پرداخت مهریه را منوط به توانایی شوهر می‌کند و... .

۲-۴) عملکرد نهادهای غیر دولتی

بخش‌های غیردولتی نیز در ایجاد تسهیلات جهت بهبود شرایط ازدواج در جامعه نقش بسزایی دارند. از جمله عملکردهای ایشان می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

-کانون‌ها و دفاتر وساطت ازدواج

دفاتر ازدواج یکی از کانون‌های دیگری است که مقدمات ازدواج را از طریق وساطت فراهم می‌کند. افراد علاقه مند به ازدواج با مراجعه به دفاتر ازدواج شرح حال خود را در اختیار آنها قرار داده و آنها در صورت پیدا کردن فرد مناسب اقدام

به وساطت می‌کنند. البته این شیوه در فرهنگ ایران چندان مقبول نیست و اغلب کسانی که برای یافتن همسر به این گونه مراکز مراجعه می‌کنند با نگاهی مشکوک مواجه می‌شوند که ممکن است رد پای این برداشت در طول دوران زندگی مشترک نیز حفظ شود.

- انجمن‌های خیریه

این انجمن‌ها که اغلب توسط زنان شکل می‌گیرند عمدتاً کانونی جهت معرفی افراد مشابه به یکدیگر می‌باشند که به شیوه سنتی و با نظارت خانواده‌ها، دو طرف امکان آشنایی با یکدیگر را می‌یابند. علاوه بر این انجمن‌های خیریه که از دیرباز تحت حمایت بازاریان و اصناف بوده و از تدین مسلمین جهت همدلی و گره‌گشایی از مشکلات دیگر افراد جامعه شکل گرفته‌اند، سهم بسزایی در تهیه جهیزیه، تأمین مخارج ازدواج، تهیه مسکن و رفع دیگر موانع اقتصادی ازدواج داشته‌اند. در حال حاضر در بسیاری از مراکز خیریه مایحتاج اولیه زندگی زوج‌های جوان به صورت رایگان و با قیمت پایین در اختیار ایشان قرار می‌گیرد.

- مساجد و هیأت‌های مذهبی

در جوامع سنتی و غیر سنتی این مراکز همواره کانون فعال وساطت در امر ازدواج بوده‌اند. با توجه به اجر اخروی این فعل به لحاظ اعتقادات مذهبی، رواج آن در میان افراد مذهبی که در این دو کانون متمرکزند، چندان دور از انتظار نیست. تنها تفاوت این مراکز با روند تغییرات اجتماعی این است که مساجد، امروزه محل آمد و شد جوانانی است که اغلب با عقاید، باورها و خلق و خوی مشابه در قالب فعالیت‌های فرهنگی، بسیج مساجد و... در تعامل با یکدیگرند. به این ترتیب روند وساطت ازدواج در حال حاضر در این کانون‌ها بعضاً از شیوه سنتی حضور مستقیم خانواده‌ها فاصله گرفته و همانند دانشگاه، نقش دو طرف نیز قابل ملاحظه است؛

هرچند که با توجه به ماهیت سنتی این مراکز این نوع وساطت شیوع گسترده‌ای ندارد. در برخی مساجد، هیئت‌های امناء نیز از محل موقوفات یا درآمدهای مسجد، سهم امام و... به افراد نیازمند و از جمله جوانان در حال ازدواج، وام می‌پردازند که در حل موانع این امر مؤثر ثمر است.

۵) پیشنهادات

۱-۵) پیشنهادات فرهنگی

- آموزش و تنویر افکار عمومی از طریق رسانه‌های همگانی مانند منابع و امکانات فضاهای مجازی و ارتباطات اینترنتی و استفاده از ظرفیت‌های مطبوعات جهت تسهیل امر ازدواج
- برگزاری نشست‌های علمی - کاربردی جهت آشناسازی جوانان با ازدواج و آموزش احکام مربوط به خانواده (مخصوص جوانان در آستانه ازدواج)
- تأسیس مراکز مشاوره ازدواج در تمام دستگاه‌های دولتی
- اطلاع رسانی به خانواده‌ها و جوانان برای ازدواج و همسریابی و تقویت مراکز مشاوره ازدواج در دستگاه‌های اجرایی مسئول و بخش غیر دولتی و ایجاد انسجام در آنها
- کمک به امور اوقات فراغت و تفریحات سالم زوجین
- تألیف کتب متناسب با مسائل، دغدغه‌ها و سوالات مربوط به ازدواج و پیشامدهای بعد از آن
- تشکیل بانک اطلاعات جامع از مراکز مرتبط با ازدواج
- ایجاد پایگاه‌های اینترنتی وساطت در ازدواج از سوی سازمان ملی جوانان

۲-۵) پیشنهادات اقتصادی

- استفاده از ظرفیت هتل‌ها و مسافر خانه‌های دولتی و نهادهای برای برگزاری جشن‌های ازدواج
- وضع بیمه ازدواج برای همسران غیر شاغل یا بیمه بیکاری تا دستیابی به شغل
- ایجاد صندوق تعاونی ازدواج برای جوانان
- اعطای اجاره مسکن به شرط تملیک برای زوج‌های جوان
- استفاده از امکانات شرعی و موقوفات در راستای افزایش ازدواج و گسترش فرهنگ حمایت از ازدواج
- الزام دولت به حمایت‌های ساختاری و مالی از مؤسسات خیریه ازدواج
- تنظیم مقرراتی جهت بخشودگی مالیاتی و تشویق و ترغیب نهادهای دولتی و غیر دولتی برای در اختیار گذاشتن منابع و امکانات موجود جهت زندگی زوجین جوان

۳-۵) پیشنهادات اجتماعی

- برگزاری دوره‌های مشترک آموزشی با سازمان‌های قضایی و امنیتی در ارتباط با ازدواج
- انتشار فصلنامه‌های علمی - تخصصی ویژه موضوع ازدواج
- انجام تحقیقات ملی پیرامون موانع ازدواج و اهتمام نظام اسلامی و دستگاه‌ها به سهم خود در رفع معضلات مربوطه
- اصلاح قوانین مربوط به حقوق خانواده و ایجاد ذهنیت مثبت نسبت به احقاق حقوق زنان پس از ازدواج
- تبیین استانداردها و معیارهای صحیح ازدواج به جوانان
- تدوین و تصویب مقررات و آیین‌نامه‌های حقوقی جهت تسهیل و تسریع امور حقوقی زوجین

- عدم ثبت ازدواج‌ها با مهریه‌های بسیار بالاتر از عرف
 - شناخت و استفاده از توانمندی صنعت بیمه در خصوص تضمین زندگی‌های
 مشترک
 - حمایت از برنامه‌های موضوعی آسیب شناسی ازدواج و ارتقای ارتباط آگاهی
 دختران و پسران
 - تجدید نظر در شرایط خدمت سربازی (کوتاه نمودن زمان آن و تنظیم امکاناتی
 در راستای بهبود شرایط سربازان متأهل)

۶) سخن آخر

علی رغم تدوین سیاست گذاری‌ها و برگزاری همایش‌ها و هم اندیشی‌های
 بسیار از جانب نهادهای دولتی و غیردولتی در راستای سامان بخشیدن به امر
 ازدواج جوانان، به نظر می‌رسد که این مسأله همچنان به قوت خود باقیست و زنگ
 خطر آن هر روز بلندتر از قبل به گوش می‌رسد. عدم اجرای سیاست‌های مناسب
 دولت که نقش بسزایی در کاهش آسیب‌های این مسأله دارد، چشمگیرترین عامل
 در ناکارآمدی پیشنهادهای ارائه شده است. وجود نهاد نظارتی در جهت پیگیری
 مطالبات افراد و میزان عملیاتی شدن راهکارهای ارائه شده از سوی بخش‌های
 گوناگون دولتی و غیردولتی می‌تواند گامی اساسی در راستای رفع این مهم باشد.

فهرست منابع:

◀ قرآن کریم

◀ انصاریان، حسین: «نظام خانواده در اسلام»، ام ابیها، قم، ۱۳۷۹.

◀ باقری، شهلا: «بررسی جامعه‌شناختی دیدگاه تربیتی حضرت امام (علیه السلام) در مورد نقش زن در خانواده»، مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی جایگاه و نقش زن از دیدگاه حضرت امام خمینی (علیه السلام)، جلد اول، تهران: ستاد برگزاری صدمین سال میلاد امام خمینی (علیه السلام)، ۱۳۷۹.

◀ باقری، شهلا: «خانواده و سیاست‌گذاری اجتماعی در عرصه ملی و فراملی»، فصلنامه کتاب زنان، سال هفتم، پاییز ۸۳، شماره ۳۵.

◀ بستان، حسین: «اسلام و جامعه‌شناسی خانواده»، انتشارات پژوهش‌گاه حوزه و دانشگاه، قم، ۱۳۸۳.

◀ تقوی، نعمت‌الله: «خودکشی»، آگاه، تهران، ۱۳۸۳.

◀ توسلی، غلام‌عباس: «در جستجوی سیاست اجتماعی در اسلام»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال سوم، زمستان ۸۲، شماره ۱۰.

◀ حجتی اشرفی، غلامرضا: «مجموعه قوانین اساسی - مدنی»، گنج دانش، تهران، ۱۳۸۱.

◀ رستم خانی، معصومه: «روسیگری کودکان خیابانی و تکدی»، آگاه، تهران، ۱۳۸۱.

◀ روزن باوم، هایدی: «خانواده به منزله ساختاری در مقابل جامعه»، محمد صادق مهدوی، نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۶۷.

◀ ساروخانی، باقر: «دائرة المعارف علوم اجتماعی»، کیهان، تهران، ۱۳۷۵.

◀ سازمان ملی جوانان: «سند ملی توسعه و ساماندهی امور جوانان - ازدواج»، ۱۳۸۳.

◀ سالاری فر، محمد رضا: «خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی»، انتشارات پژوهش‌گاه حوزه و دانشگاه، قم، ۱۳۸۴.

◀ عریضی، حمیدرضا: «رابطه بیکاری با سلامت روانی با توجه به نقش تعدیل تعهد به اشتغال در بین دانش‌آموزان ترک تحصیل کرده»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال پنجم، بهار ۸۵، شماره ۲۰.

- ◀ فرجاد، محمد حسین: «بررسی مسائل اجتماعی ایران»، اساطیر، تهران، ۱۳۷۷.
- ◀ گودرزی، محسن: «تحولات فرهنگی در ایران»، روش، تهران، ۱۳۷۸.
- ◀ گیدنز، آنتونی: «جامعه‌شناسی»، منوچهر صبوری، نشر نی، تهران، ۱۳۷۴.
- ◀ مجلسی، محمد باقر: «بحار الانوار»، دارالرضا، بیروت، ۱۳۷۷.
- ◀ محبوبی منش، حسین: «تغییرات اجتماعی ازدواج»، فصلنامه کتاب زنان، سال هفتم، زمستان ۸۳، شماره ۲۶.
- ◀ موسوی، اشرف السادات: «مطالعه کیفی/کمی بر روی موانع ازدواج و عوامل تهدید کننده آن»، مرکز امور زنان و خانواده، تهران، ۱۳۸۲.
- ◀ نادری، ابوالقاسم: «پارادوکس کمبود نیروی انسانی متخصص و بیکاری فارغ التحصیلان دانشگاهی»، ماهنامه کار و جامعه، شهریور ۸۵، شماره ۷۶.
- ◀ ناک، استیون، «ازدواج در زندگی مردان»، سعید غفاری، گوهر کمال، تهران، ۱۳۸۲.
- ◀ نجفی یزدی، سید محمد، «ازدواج و روابط زن و مرد»، دفتر انتشارات اسلامی، قم، ۱۳۸۳.
- ◀ یاورى، محمد ابراهیم: «بحران مسکن و انتظار خانواده‌ها»، ماهنامه اقتصاد خانواده، سال دوم، شهریور ۸۵، شماره ۷.
- ◀ کوزر، لوئیس، «زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی»، محسن ثلاثی، علمی، تهران، ۱۳۷۳.
- ◀ _____: «آشنایی با شورای فرهنگی - اجتماعی زنان»، روابط عمومی شورای فرهنگی - اجتماعی زنان، تهران، ۱۳۸۵.

- Aleock. "The Social Science Encyclopedia", Social Policy, 1997.
- Jary, David and Jary, Julia. "Collins dictionary of Sociology", Glasgow: Harper Collinn Publisher, 2000.
- Morgan.D.H.J. "the family politics and social theory", Routhledge and Henganpaul, 1985.
- winch. robert. "the modern family", Holt Rinhartand Winston, 1963.